

Drabancz Mihály Róbert - Vitál Attila: Népművelők a rendszerváltásban II. Portréinterjúk narratív elemzése

Drabancz Mihály Róbert: Tokaj-Hegyalja Egyetem

Vitál Attila: Nyíregyházi Egyetem

Szakmai szocializáció

A családi és egyházközösségi érték- és normaközvetítő mechanizmusok mellett a szakma-szocializációs hatások is fontos motívumok a rendszerváltásban aktív szerepet vállaló vidéki népművelők életútjában. MSZMP művelődéspolitikájának 1958-as irányelvei a marxista-leninista világnézetre építve előtérbe helyezték a közművelődés területén a szakképzést, amely lehetőséget adott a népművelés önálló szakmává válására. A Kádár-korszakban, a konszolidáció idején, a népművelők már nem közvetlen propagandista feladatokat láttak el, hanem a műveltség terjesztésére helyezték a hangsúlyt, noha a marxista ideológia továbbra is jelen volt. Az 1970-es években a népművelés fogalmát fokozatosan a közművelődés váltotta fel, amely a kultúra fejlesztésére és közvetítésére helyezte a hangsúlyt. (Drabancz-Fónai 2005) A politikai modernizáció részeként a szakemberképzés is átalakult, és egyre inkább a magasabb képzettségű szakembereket részesítették előnyben. (T. Molnár 2016). A képzési programok mindig tükrözték az aktuális politikai ideológiát. Az 1970-es évektől az 1990-es évekig azonban kettős szerkezet alakult ki, ahol a hivatalos tantervi célok egyre inkább eltértek a valós oktatási gyakorlattól, amelyben az előadások a tényleges valóságról szóltak. Bár a képzési programok egyre inkább távolodtak az ideológiai tantárgyaktól, megjelent a kultúra pluralizmusának elismerése és a piaci szempontokat figyelembe vevő képzési struktúra kialakítása (T. Kiss 2000). A hetvenes évek végétől a vidéki tudományegyetemeken és tanárképző főiskolákon működő népművelési tanszékek képzéstörténetében jól megragadhatók ezek a tendenciák. A képzésben egyre meghatározóbb szerepet töltenek be a társadalomtudományi diszciplínák, melyek teret engedtek a kritikus gondolkodásnak, a társadalmi viszonyokról folyó szabadabb diskurzusoknak intézményes és intézményen kívüli keretekben egyaránt. (Fónai-Drabancz 2001)

A tanárképző főiskolán a közélet iránt sokan érdeklődtek, és egyre több olyan rendezvényre került sor a főiskolán belül is, amelyeken meghívott mértékadó írók, költők, tudósok beszéltek a huszadik századi magyar társadalom nagy sorskérdéseiről. Csoóri Sándor előadására mai napig emlékszem, egy klubrendezvény keretében beszélt 1956-ról, az akkori ellenzéki mozgalmakról. Ez valamikor 1987 táján lehetett, még bőven a rendszerváltást megelőzően, de már annak az előszeleként.

Aztán volt egy előadássorozat a főiskolán, ahol társadalomkritikus akadémiai értelmiségiekkel találkozhattunk, akikkel nagyon inspiráló beszélgetéseket folytattunk. Továbbá az egykori SZÁÉV vállalat munkásszállójának ebédlőjében működött egy nagyon érdekes klub, amit egy nyíregyházi jogász szervezett, ahol például Raffai Ernő történész adott elő Trianonról, a hivatalos állásponttól eltérő megközelítésben. Nagyon érdekes előadások voltak ezek, a világra nyitott fiatalok számára komoly szellemi inspirációt jelentettek, és mi a főiskoláról néhányan rendszeresen eljártunk ezekre az eseményekre. Így az sem véletlen, hogy később a népművelő szakon, az ottani csoporttársaimmal alakult meg a Fidesz nyíregyházi szervezete. Mi voltunk ilyen szempontból a legmozgékonyabbak a tanárképző főiskolán.

Eljutottak hozzám a szamizdat iratok, a Párizsi Magyar Füzetek, meg a Rajk Laciék és a Demszkyék által szerkesztett újság, a Beszélő. Ezek az illegalitásban terjesztett ellenzéki kiadványok már a főiskolán is hozzáférhetővé váltak. A szamizdat irodalom szellemi frissességet, egy egészen más hangot jelentett az akkori toposzokkal szemben. Teljesen más szempontrendszer szerint rendeződött el a világ ezekben a kiadványokban. Én próbáltam mindig nyitottan élni, figyelni a körülöttem lévő világ eseményeit. Édesapám is adott mintát, mert nálunk otthon hétköznap este nyolc óra szent idő volt, mert akkor kezdődött a BBC magyar adása, a világhíradó ment nyolctól fél kilencig. Egy ilyen közegből érkező nyilván engem is érdekelt a közélet, a politika. A nyolcvanas évek ellenzéki mozgalmait viszont nem ismertem, valójában tőlem ezek azért elég messze voltak, földrajzilag is, meg valójában kulturálisan is.

A nyolcvanas évek első fele már egy érdekes, ellentmondásos időszak volt. Miközben a tantárgyaink egy része a létező szocializmus ideológiájához kapcsolódó kurzusokból állt, mint a munkásmozgalom története, dialektikus és történelmi materializmus, politikai gazdaságtan, és elég vonalas tanáraink voltak ezekből a tárgyakból, de közben a tudományos szocializmus szemináriumot már olyan oktató vezette, aki teljesen más szellemben beszélgetett velünk. Érdekes volt érzékelni, hogy már nem olyan monolit ez a rendszer. Az egyetemeken a nyolcvanas évek elején már megjelent némi óvatos rendszerkritika, felsejlettek az értelmiségi szellemi autonómia előjelei. Először nem is értettem, hogy most provokál minket az előadó, vagy pedig tényleg lehet 1983-ban már kritikai szellemben is beszélgetni politikai kérdésekről.

A főiskolai csoporttársaimmal sokat politizáltunk, de alapvetően a KISZ-en kívül. A barátaim hozzám hasonló beállítottságúak voltak, az egyik csoporttársam például, akinek az édesapja református lelkész volt, úgy járt be az előadásokra, hogy a Biblia mindig a táskájában volt. Aztán egy másik csoporttársam hozzám hasonlóan később elvégezte a református teológián a hitoktatói képzést, egy barátom evangélikus teológia tanárként végzett. A csoporttársaim nagyon széles látókörű, művelt fiatalok voltak. Rendszeresen olvastuk a Tiszatáj című folyóiratot, amely már ellenzékibb hangvételű, kritikai írásokat is megjelentetett, továbbá az Élet és Irodalom hetilapot, ami mára egy baloldali kiadvány lett. De említhetném még a Valóság című társadalomtudományi folyóiratot, vagy a Magvető kiadó sorozatában megjelent írásokat, ezek mind hozzájárultak a társadalmi látásmódunk formálódásához. Szívesen emlékszem vissza az egyik filozófia tanárunkra, akivel a kötelező marxista olvasmányokon kívüli témákat is meg lehetett vitatni. Az órákon őszintén elmondhattuk a véleményünket arról, amivel nem értettünk egyet, és nem éreztük, hogy annak bármilyen következménye lenne. Voltak KISZ taggyűlések és rendezvények is, de ezekből mi legfeljebb a Főiskolai Hetek elnevezésű rendezvénysorozatot és a diszkóklubot látogattuk, ami alapvetően a szórakozásról szólt.

Először Egerbe jelentkeztem, sikertelenül. A szóbeli felvételi vizsgán megkérdezték, hogy tagja voltam -e a KISZ-nek. Nyilván nem voltam. Nem is jutottam be az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskolára, így aztán egy miskolci cementgyárban helyezkedtem el diszpécserként. Nagyüzemi közegbe kerülve, a gyári munkásokkal való érintkezés nagyon érdekes és értékes tapasztalatszerzés időszaka volt számomra. Aztán másodjára a nyíregyházi tanárképzőre jelentkeztem, itt viszont úgy éreztem - legalább is utólag úgy emlékszem -, hogy előnyt jelentett az, hogy a bencés gimnáziumba jártam. Legalább is volt a felvételi bizottságban egy olyan tanár, aki számára ez komoly értékkel bírt, és itt nem kérdezte meg senki, hogy voltam -e KISZ-tag. Tehát úgy tűnik, hogy a nyíregyházi főiskola liberálisabb volt - már csak a Bessenyei név okán is -, mint a vietnámi kommunista vezérről elnevezett egri főiskola. Itt sikerrel vettem az akadályokat és főiskolásként nagyon jól éreztem magam Nyíregyházán. A népművelési szakot azért választottam, mert alapvetően nem tanár akartam lenni. A közművelődési képzés többféle lehetőséget nyújtott a későbbiekben és a közösség szervezői munkához jó alapot adott.

Népművelés Tanszék eleve kivétel volt a homogén tanárképzésben. Emlékszem, hogy 1987-ben az általunk szervezett nyári táborból néhány hallgatónkat egyenesen a rendőrségre vitték. Ezek a fiatalok nemsokkal később már a megszerveződött ellenzékben politizáltak, elsősorban a Fideszben, és SZDSZ-be, és most hadd ne mondjak neveket, mert jelentős részük ma is benne van a politikában, vagy helyi vezetőként, megyei vezetőként, vagy országgyűlési volt, vagy jelenlegi képviselőként. Hát a fiúk énekeltek éjszaka, mindenféle akkor meg nem engedett nótákat, dalokat, és hát szembe találoztak rendőrökkel. Viszont nem az volt a reakció a főiskola részéről, hogy na, akkor a fiúk majd megtanulják, mit lehet vagy mit nem lehet. A legfelső szintig minden vezető azon volt, hogy ezeknek a fiúknak segíteni kell. Tehát nem szabad hagyni, hogy ügyet csináljanak abból, hogy ők most mit énekeltek az éjszaka. Ekkor már mindenki érezte, hogy itt valami gyorsuló folyamat indul be. És az persze ennek mindig két összetevője van. Várjuk, hogy legyen már valaminek vége, és jöjjön valami új, meg a bizonytalanság, hogy vajon mi lesz az új, attól mennyiben kell tartanunk vagy sem. Tehát ez mind a kettő benne volt a főiskola mindennapi életében.

A nyolcvanas évek végén, a pártállam agóniájának idején a népművelés tanszékekre járó hallgatók egy része nem csak követte a felgyorsult közéleti történéseket, és amellet, hogy érdeklődéssel figyelte a társadalom újra tervezésével kapcsolatos tudományos diskurzusokat, egyre inkább bekapcsolódott a demokratikus ellenzéki szerveződésekbe. Több vidéki felsőoktatási intézményben (Eger, Nyíregyháza, Szombathely) az ellenzéki pártok alapszervezetei a népművelés tanszék holdudvarának a bázisán jöttek létre.

A Fidesz nyíregyházi alapszerveztének létrehozásában Seszták Oszkár vállalt oroszlánrészt, aki a Bessenyei György Tanárképző Főiskola bázisán építette fel a csoportot. De hamarosan összekapcsolódtunk, és együtt szerveztük az ellenzéki megmozdulásokat. A nyíregyházi főiskolán több oktató bírt ellenzéki elkötelezettséggel, így elévülhetetlen érdeme volt a rendszerváltásban a néhai Kávássy Sándornak, aki a kisgazdapártban politizált, Takács Péternek, aki az MDF országgyűlési képviselőjeként szolgált, illetve Mester Bélának, aki az SZDSZ helyi szervezetének létrehozásában működött közre.

Véletlen sorszerűségek mentén zajlottak az események. Mikor a csoporttársaimmal olvastuk a rendőrhatalósági figyelmeztetést a Magyar Hírlapban, hogy Fidesz néven egy fiatal, egyetemistákból álló társág elkezdett mozgolódni, az rendkívül szimpatikus volt, és kerestük a kontaktus felvételének a lehetőségét. A személyes kapcsolat aztán az 1988-as csíksomjói búcsún szövődött

egykori csoporttársam, Szőr László révén. Ő részt vett a csíksomjói búcsúban, és ott találkozott egy soproni egyetemistával, aki akkor már Fidesz tag volt, és ő adott belépési űrlapokat és információkat arról, hogy milyen módon lehet belépni ebbe a szervezetbe. Ez 1988 pünkösdjén történt. Viszont utána elmentünk nyári szünetre, így csak 1988 őszén adtuk le a belépési nyilatkozatokat. 1988. október 2-án a Jurta Színházban volt a Fidesz első nagyszabású kongresszusa. Tömve volt a színházterem, kaotikusak voltak a viszonyok, a színpadon is ültünk, én ettől a naptól kezdve számítom a Fidesz tagságomat. A szervezeti létet, azt később, akkor még azért nem voltunk annyira bátrak vagy vakmerők, és a főiskolát sem akartuk lehetetlen helyzetbe hozni ellenzéki mozgalom alapszervezetének létrehozásával. A helyi Fidesz szervezetet 1989 februárban hoztuk létre, és hivatalosan március 15-re készülve jelentettük be. Viszont a politikai cselekvést néhányan már korábban elkezdtük a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetében (TDDSZ), az még sem volt olyan veszélyes alakulat, mint a Fidesz. Meg is alakítottuk a tanárokkal a TDDSZ helyi szervezetét, gyűléseztünk, különböző akciókat szerveztünk, például a menzával kapcsolatban, meg azt a követelést fogalmaztuk meg, hogy ne legyen kötelező orosz tanítás, hanem más fajta idegen nyelvet oktassanak a főiskolán. Voltak ilyen vakmerő kezdeményezések, de leginkább gyűléseztünk, és beszélgettünk. Így jutottunk el 1989 márciusáig, amikor az első nyilvános fellépése volt a Fidesz helyi szervezetének.

A népművelők, mint a kulturális-közösségi terek kapuőrei

Magyarországon az előző évtizedek válságjelenségeinek következményeként a népművelői pályán tevékenykedők az 1980-as éveket a szakmai elbizonytalanodás időszakaként élték meg. Ennek hátterében olyan tényezők álltak, mint a politikai hatalom meggyengülése, a gazdasági válság, a társadalom átpolitizálódása és az ellenzéki kulturális aktivitás növekedése. A korábban monolitikus kultúrpolitika fokozatosan elvesztette korábbi dominanciáját, és ezzel párhuzamosan a kultúra finanszírozása is nehézségekkel küzdött. Ponyi László dolgozatában kifejti, hogy ezen folyamatok mellett az 1980-as években új, nyugatias szakmai minták és orientációk jelentek meg, amelyek hatással voltak a közművelődés területére. Ez a változás nem csak az intézményes keretek között valósult meg, hanem a közösségi, falufejlesztési és alternatív kulturális mozgalmak térnyerésében is tetten érhető volt. A hagyományok ápolása, a táncházmozgalom megerősödése, a felnőttképzés és az öntevékeny egyesületek szerepének növekedése is ezt a korszakot jellemezte. Ekkor kezdtek kibontakozni a közösségfejlesztési és szociokulturális animációs kezdeményezések, amelyek a közművelődési intézményrendszer megújítására és új szakmai irányvonalak kialakítására törekedtek. A közművelődési intézményrendszer is jelentős átalakuláson ment keresztül. Az újonnan létrejövő intézmények, mint a komplex közművelődési-sport vagy közművelődési-turisztikai központok, több funkciót is elláttak. Ezek az intézmények már nemcsak a hagyományos kultúráközvetítési funkciókat vállalták fel, hanem közösségfejlesztési és demokratikus közéleti szerepet is kaptak (Ponyi 2023). A "Nyitott ház" kísérlet az 1980-as évek egyik kiemelkedő szakmai újítása volt, amely a közművelődési házak szerepének újra értelmezésére tett kísérletet. Célja az volt, hogy a kultúrházak mindenki számára nyitottak legyenek, és a helyi közösségeket szolgálják. A népművelők, akik korábban a szocialista kultúrpolitika irányelvei szerint működtek, itt már a közösségek aktív segítőivé váltak (Dóri 2020). A Nyitott ház koncepció szerint a népművelők nem csupán kultúráközvetítők, hanem a helyi közösségek fejlesztői, az információk közvetítői és a társadalmi aktivitás ösztönzői lettek. Ez a kísérlet, amely több településen is bevezetésre került, jelentős változást hozott a közművelődési tevékenységek terén. A helyi művelődési házak egyre inkább a helyi demokrácia színtereivé váltak, ahol az emberek nem csak passzív befogadóként,

hanem aktív szereplőkként vettek részt a kulturális és közösségi események szervezésében. Ezzel párhuzamosan a népművelői szerep is átalakult: az öntevékenységet támogató, közösségfejlesztő attitűd vált dominánssá. Az 1980-as évek népművelői szerepkörei a korábbi évtizedek változásaira épültek, ugyanakkor új szakmai orientációkat is felvettek. A népművelők egyre inkább közösség szervező, segítő, fejlesztő szakemberekké váltak, akik az alulról jövő kulturális és társadalmi folyamatokat támogatták. A közművelődési intézmények átalakulása, valamint a népművelői szerepkörök változása összhangban volt a társadalmi és kulturális folyamatokkal. A 80-as évek végére a kultúraközvetítés már nem csupán politikai célokat szolgált, hanem a helyi közösségek igényeit, a demokratikus közélet megerősítését és a társadalmi nyilvánosság bővítését célozta. Az 1980-as években kialakult közművelődési szemlélet hatása hosszú távon is érezhető volt, és alapjául szolgált a rendszerváltás utáni közösségfejlesztési folyamatoknak.

Én akkor már Nyíregyházán, a Honvéd utcai Művelődési Házban dolgoztam népművelőként. Kristálytisztán emlékszem arra, hogy amikor a Szűrös Mátyás kikiáltotta a Magyar Köztársaságot, akkor a művelődési ház karbantartójával közösen éppen a vörös csillagot vettük le az intézmény épületének tetejéről. Ez számomra is egy szimbolikus tevékenység volt. Nem levertük, hanem az igazgató javaslatára leszereltük a kommunista diktatúra jelképét. Egyébként Nagy Ferenc akkori igazgató maximálisan tolerálta a politikai törekvéseinket, és irodai infrastruktúrát biztosított a FIDESZ szervezéséhez, például a telefon az igen nagy kincs volt akkoriban. Aztán 1989 decemberében kitört a romániai forradalom, amit mi a saját forradalmunkként éltünk meg. Ugye Magyarországon békés volt az átmenet, de a romániai forradalmat, azt heroikusnak, és minden szempontból élményszerűnek láttuk. Gyűjtöttünk pénzt az utcán, az emberek számolatlanul dobták a forintokat, azt sem kérdezték, hogy kik vagyunk, mit kezdünk az adományozott pénzzel. Mi ebből élelmiszer-csomagokat állítottunk össze, voltunk Nagybányán, csak éppen a kenyérszállítmányt nem tudtuk már átvinni, mert közben lezárták a határt. Ugye ez közvetlenül karácsony előtt volt, a forradalmi élmények összefolytak az akkori karácsonyi emlékekkel.

1983-ban kezdtük szervezni a Városszépítő Egyesületet, ez a fajta lakossági önszerveződés öt-tíz évvel korábban elképzelhetetlen lett volna. Ha visszagondolok, akkor ez volt az első lépés itt, ami a helyi civil mozgalmakat elindította. Ugye 1987-ben volt az első lakiteleki találkozó, aminek hírére már mi is hallottuk, ugyanakkor Kisvárdán 1989. április 26-án hoztuk létre itt a városi MDF szervezetet. Dr. Furmann Imre miskolci ügyvédet, az MDF országos választmányának tagját delegálta a pár erre az alakuló ülésre, amit a művelődési házban szerveztünk meg. Én egy héttel korábban elmentem az MSZMP városi első titkárához, és tájékoztattam arról, hogy ilyen tervünk van. Azt mondta, hogy tudtam, hogy te fogod ezt megszervezni.

20. század során több rendszerváltás is történt Magyarországon, ami sajátos szakmai és élethelyzeteket teremtett a népművelők számára. A különböző korszakokban eltérő feladatköröket láttak el, például az iskolán kívüli népműveléstől kezdve a kultúrpropagandistáig, majd később közművelődési szakemberként dolgoztak. A pártállami időszakban a népművelők feladata az állam által preferált értékek terjesztése volt, miközben a rendszerváltás időszakában társadalom arra számított, hogy a népművelők segítik a helyi és regionális kezdeményezéseket, különösen a civil világ megerősödésével. Ez ideológiai nyomást jelentett a népművelőkre, akik szakmai munkájuk során gyakran kényszerültek politikai színezetű tevékenységek végzésére. A közművelődési szakma gyakorlatában az egyirányú ideológiai fókusz felváltotta a kétirányú figyelmet. A népművelőknek alkalmazkodniuk kellett mind az országos politikai elvárásokhoz, mind a helyi társadalom igényeihez, hogy eredményes munkát végezhesse (T. Kiss 2000).

Részvétel a többpárti demokrácia megteremtésében

A demokratikus ellenzéki pártokhoz csatlakozó vidéki népművelők szervezeti preferenciáit részben a szituativitás, másrészt szubkulturális szempontok, illetve a személyes kötődések befolyásolták. Az interjúalanyok gyakorlatilag 3 ellenzéki pártban vállaltak szerepet: a generációs alapon szerveződő Fiatal Demokraták Szövetségében, a Szabad Kezdeményezések Hálózata bázisán létrejött liberális tömörülésben, az SZDSZ-ben, illetve a konzervatív arculatú Magyar Demokrata Fórumban. A Fidesz alapvetően a felsőoktatási intézményekben szerveződött és a népművelői tanulmányaikat végző hallgatókat aktivizálta. A már pályán lévő művelődésszervezők pártválasztását részben a családi szocializációs élmények, normák determinálták: a katolikusokhoz, illetve a református felekezethez tartozó, a közélet iránt nagy affinitást érzők alapvetően az MDF-hez csatlakoztak, a kisegyházakhoz, illetve lutheránusokhoz kötődő népművelők nagyobb eséllyel köteleződtek el az SZDSZ irányába. A csekély elemszámú mintánk azonban nem tekinthető reprezentatívnak, ezért a következtetésünk alapvetően tentatív jellegű.

A rendszerváltás időszakában az értékválasztás, eszmei elköteleződés eléggé kaotikus volt, véleményem szerint máig nem tisztult le egészen. Azt nem tudom megmondani, hogy én liberális voltam -e. Mert mit is értünk azon, hogy valaki liberális? 1989-ben Magyarországon még pártot lehetett szervezni olyan liberális értékek mentén, ami egy angol konzervatív számára is vállalható. Az identitáskérdés megosztó ereje egyébként mindvégig érzékelhető volt a Szabad Demokraták Szövetségén belül. Hogyan is határozható meg a tömörülés: klasszikus értelemben liberális, vagy inkább szociálisan érzékeny, a SZETA hagyományokra építő pártalakulat? Soha nem dőlt el igazán az a vita -annak minden hátrányával együtt -, hogy modern szociáldemokrata, vagy nyugati értelemben liberális párt-e az SZDSZ? Ezek a konfliktusok végig megvoltak. Én magánéletileg amúgy keresztény-konzervatív, de szociálisan hiperérzékeny liberálisnak mondanám magamat, de hogy ebből mi a konklúzió, azt nem tudom megmondani. Igazából számos esetben az a körülmény határozta meg azt, hogy valaki a rendszerváltás hajnalán melyik politikai formációhoz csatlakozott, hogy egy általa elismert, vagy tisztelt személy melyik párthoz tartozott. Lehet, hogy számomra is fontosabb volt a személyes kötődés, mint a kikristályosodott meggyőződés.

Az én életemben az volt a fordulópont, amikor megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Barátom, Oláh András hívta fel a figyelmemet a Magyar Nemzet cikkére, hogy Lakiteleken megalakítottak egy ellenzéki szervezetet. A Nemzetben olvastuk, hogy a mozgalommá alakulás folyamata már egy évvel korábban, 1987-ben elkezdődött, de mi csak a második találkozásról értesültünk, amikor elfogadták az MDF Alapítólevelét és Alapszabályát. Elolvastam a Lakiteleki Nyilatkozatot, ami számomra nagyon szimpatikus volt. 1988. november 12-én Nyíregyházán, a Béke Moziban alakult meg az MDF Szabolcs-Szatmár megyei szervezete, én is ekkor írtam alá a belépési nyilatkozatot. A Magyar Demokrata Fórum vidéki alapszervezeteit nem Budapestről szervezték meg, spontán jöttek létre. Elmondom, hogyan alakult meg a mátészalkai szervezetünk, illetve több más alapszervezet miként született. Amikor beléptem az MDF-be, egy vajai bácsi, Nyavády Miklósnak hívták - aki akkor lehet, hogy fiatalabb volt, mint most én -, biztatott minket, hogy menjetek haza, és szervezzétek meg ti is helyben a pártot. Írtam egy levelet Lakitelekre, hogy küldjék el nekem azoknak a Mátészalka környékbeli embereknek a névsorát, akik már a megyei szervezet megalakulása előtt beléptek az MDF-be. Kaptam néhány nevet, illetve én még pár barátomat beléptettem, és 1988. december 9-én, 14 fővel megalakítottuk a mátészalkai MDF szervezetet a Hazafias Népfront helyi irodájában. Én fórumosként 1989 januárjában már az öregfiúk közé

tartoztam, ezért számos település MDF alapszervezetének alakuló ülésére meghívtak.

Engem három párt is megkeresett, de én nem tévedésből keveredtem az SZDSZ-hez. Közel egy időben keresett meg a Kereszténydemokrata Néppárt, a Fidesz és az SZDSZ. Akkor jöttek sorra a dilemmák, hogyan döntsek, vállaljam vagy ne vállaljam a jelöltséget? Na jó, de akkor melyiket válasszam? Az egyik egy generációs párt volt, a másik egy világnézeti párt volt, a Szabad Demokraták Szövetsége pedig kezdettől fogva deklarálta, hogy egy politikai ideológia mentén szerveződő, liberális alakulat. Azt tudtam mondani a pártok képviselőinek, amikor megkerestek, hogy én program alapján szeretném eldönteni, hogy hova állok, hozzanak nekem írásos anyagokat, hogy milyen elképzeléseik vannak arról, hogy kormányra kerülve mit csinálnának. A KDNP és a Fidesz - nem akarom őket bántani - egy kis fecnin vázolták fel a programjukat, inkább talán a víziójukat. A szabaddemokraták rendszerváltó programja a Kék könyvben volt megírva. Olvasó és gondolkodó ember lévén nem volt nehéz eldöntenem, hogy melyik pártnak volt a leginkább kidolgozott programja. Így én úgy döntöttem, hogy az SZDSZ-nek szeretnék segíteni, mert ennek a pártnak a jövőről alkotott elképzelése tűnik szakszerűnek és vállalhatónak számomra.

1988-ban még az SZDSZ sem létezett, elődszervezete, a Szabad Kezdeményezések Hálózata - aminek én is tagja voltam - a Fidesz létrejötte után alakult meg, és kezdetben egy civil önszerveződés volt. Abból nőtt ki az SZDSZ, ahova én már nem léptem be. Azon a héten, amikor megalakult a Fidesz, én éppen otthon voltam Nyíregyházán. Ugyan csak 3-4 hetente jártam csak haza, de így beszéltek meg a szüleimmel és nem akartam nekik csalódást okozni. Talán vasárnap utaztam vissza a fővárosba és rögtön aláírtam a belépési nyilatkozatot. Éreztük a kockázatot, a fenyegetettséget, hogy ebből kirúgások lehetnek. Én is éppen az egyetemi diploma megszerzése előtt álltam. Az volt a stratégia, amit a Bibós joghallgatók képviseltek elsősorban, hogy minél többen vagyunk, annál nagyobb eséllyel meg tudjuk úszni a durva retorziókat. Ez nagy motivációs erővel bírt, és néhány nap alatt vagy kétezerre nőtt a taglétszámunk. 1848-ban is a fiatalok csinálták a forradalmat, 1956-ban is a fiatalok voltak a kezdeményezők, mert nem volt vesztenivalójuk. Mi is úgy éreztük, hogy tényleg nincs különösebb vesztenivalónk, mert nem még nem is volt semmink. Így én is az elsők között léptem be a Fideszbe, ugyan formálisan nem vagyok az alapítók között, de az első százban biztos, hogy benne vagyok, egyébként ez számomra nem presztízskérdés.

Konklúzió

A rendszerváltás előkészítésében jelentős szerepet töltött be a vidéki értelmiség egy szűk, ám annál elhivatottabb csoportja, a népművelők. A közművelődés és a kultúraközvetítés szektorában dolgozó szakemberek számarányukhoz képest számottevő mértékben kapcsolódtak be a demokratikus ellenzéki mozgalmakba, és aktívan hozzájárultak a pártállami rendszer lebontásához. (Drabancz 2023) A kutatásunkban arra fókuszáltunk, hogy milyen szociokulturális háttérrel és életpályával rendelkeztek azok a népművelők, akik az ellenzéki mozgalmak meghatározó szereplőivé váltak, illetve milyen tényezők befolyásolták politikai elköteleződésüket. Az elemzés során két fő tényező rajzolódott ki, amelyek alapvetően meghatározták az ellenzéki szerepvállalást: a vallásos családi háttér és a származási család alacsony fokú beágyazottsága a kommunista pártállami rendszer struktúráiba. A vallásos neveltetés a legtöbb interjúalany esetében meghatározó hatással volt a fennálló viszonyokkal szembeni kritikai attitűd kialakulására. A kommunista diktatúra idején a vidéki egyházközségek a politikai nonkonformizmus bázisát

alkották, így a vallásos családokban felnövő, illetve az egyházi középiskolákban tanuló fiatalokban korán kialakult a hivatalos ideológiával szembe helyezkedő értékrend. Az egyházi oktatási intézmények, bár állami felügyelet alatt álltak, alternatív világképet közvetítettek, amely erősítette a diákjaiknak a közéleti szerepvállalását és az igazságtalanságokkal szembeni kritikai fellépést. A másik kulcsfontosságú tényező a származási család pártállami rendszerhez való viszonya volt. Azok a vidéki értelmiségiek, akiknek szociális környezete nem volt beágyazva a kommunista rendszer hatalmi struktúráiba, és akiknek szülei, hozzátartozói nyíltan szembe álltak a pártállammal, nagyobb eséllyel váltak a demokratikus ellenzék aktív szereplőivé. A kommunista diktatúrával szembeni ellenállás családi tradíciói erős motivációval bírtak az ellenzéki mozgalmakban való részvételre. Az ilyen családi háttérrel rendelkező népművelők a leginkább elkötelezett, és legaktívabb ellenzéki értelmiségiek közé tartoztak. Emellett a népművelők szakmai szocializációja is fontos szerepet játszott demokratikus elköteleződésük kialakulásában. A Kádár-korszak népművelési politikája az 1960-as évektől kezdve egyre kevésbé szolgált ideológiai célokat, és a népművelők inkább a műveltség terjesztőiként, a helyi közösségek fejlesztőiként léptek fel. E szerepfelfogás különösen a vidéki egyetemek és főiskolák népművelési tanszékein volt érzékelhető, ahol a nyolcvanas évek elejétől a képzési programokban egyre inkább domináltak a társadalmi viszonyok mélyebb megismerését célzó diszciplínák. Ennek hatására a nyolcvanas évek végére a népművelők körében jellemzővé vált a kritikai gondolkodás, a politikai modernizáció iránti fogékonyság, valamint a demokratikus értékek iránti elkötelezettség. A rendszerváltás idején a vidéki értelmiségiek különböző ellenzéki csoportokhoz való csatlakozását több tényező is befolyásolta. A generációs különbségek fontos szerepet játszottak: a fiatal értelmiségiek elsősorban a Fiatal Demokraták Szövetségéhez (Fidesz) csatlakoztak, míg a középkorú, egyházi kötődésű értelmiségiek a Magyar Demokrata Fórum (MDF) konzervatívabb ideológiájával tudtak azonosulni. Az interjúk alapján megállapítható, hogy a politikai szervezetekhez való csatlakozásban a szubkulturális tényezők és a személyes kapcsolati hálók is meghatározó szerepet játszottak. A vallási és családi szocializáció, a szakmai közeg átalakulása, valamint a helyi közösségek iránti elkötelezettség együttesen biztosították azt a kritikai attitűdöt és civil kurázsit, amely a fennálló rendszerrel való szembenállás alapját képezte. A rendszerváltás során a népművelők a vidéki ellenzéki értelmiség legaktívabb tagjaivá váltak, és jelentős mértékben hozzájárultak a demokratikus átalakulás előmozdításához.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

Dóri, Éva (2020): A nyitott ház mozgalom. A közösségi művelődés szemléleti változásainak társadalmi és kultúrpolitikai közege a Kádár-korszakban. Tudásmenedzsment 21. évf. 1-2. szám 131-144. <https://doi.org/10.15170/TM.2020.21.1-2.10>

Drabancz, Róbert (2023): Tanárok és népművelők a rendszerváltásban. In: Juhász, Erika; Kattein-Pornói, Rita (szerk.) Az oktatás határdimenziói: Absztraktfüzet: Hungarian Conference on

Drabancz Mihály Róbert – Fónai Mihály (2005): Magyar kultúrpolitika története 1920-1990. Debrecen, Csokonai Kiadó.

Fónai Mihály – Drabancz Róbert (2000-2001): Vázlat a népművelő és a művelődésszervező képzés történetéhez Nyíregyházán. Kultúra és Közösség (III) 5: (IV- I) 155-165.

Ponyi László (2023): Folyamatosság és megszakítottság a közösségi művelődés történeti dimenzióiban. Kulturális Szemle, X. évf. 2. 119-130

T. Kiss Tamás (2000): A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó

T. Molnár Gizella (2016): A népművelőtől a közösségszervezőig – A kultúraközvetítő szakemberképzés negyven éve Szegeden. In: Juhász Erika (szerk.) A népműveléstől a közösségi művelődésig. 143-153.